

UUTTA KARJALAN KIELEN TUTKIMUSTA

Anneli Sarhima *Syntactic transfer, contact-induced change, and the evolution of bilingual mixed codes: Focus on Karelian-Russian language alternation*. Studia Fennica Linguistica 9. Helsinki: Finnish Literature Society 1999. 340 s. ISBN 951-746-141-0.

Anneli Sarhimaan teos edustaa vielä varsin harvinaista suomen sukukielten tutkimusta, joka kohdistuu erityisesti kielten väliseen syntaktiseen interferenssiin sekä yleisemmin niihin prosesseihin ja muutoksiin, joita kielikontaktitilanteissa voidaan havaita. Tekijä lähestyy tutkimusongelmaansa karjalan kielessä esiintyvien nesessiivirakenteiden analyysistä ja kuvauksesta käsin, toisin sanoen rakenteista, joista yleensä on oletettu löytyvän venäjän kielen vaikutusta. Koska interferenssin määrittäminen edellyttää rajankäyntiä lainaamisen ja koodinvaihdon välillä, Sarhimaan on päätyntä käyttämään tutkimuksessaan lähinnä Carol Myers-Scottonin »matriisikielen kehys» -teoriaa (*matrix language frame*).

Tutkimuksesta selviää, että karjalan ja venäjän välinen pitkäaikainen ja intensiivinen kielikontaktitilanne on synnyttänyt useamman uuden koodin, joita Sarhimaan kutsuu »uuskarjalaksi» (*Neo-Karelian*), »venäjä-karjalaksi» (*Russian-Karelian*) ja »karussiaksi» (*Karussian*). Näiden tarkempaan kuvaukseen Sarhimaan käyttää Myers-Scottonin »matriisikielen vaihtumiseen» (*matrix language turnover*) perustuvaa

mallia ja Peter Auerin »pragmaattista koodinvaihdon jatkumoa» (*pragmatic code-switching continuum*). Näiden teoreettisten mallien avulla Sarhimaan osoittaa, että mainitut, yhä enemmän sekakieliksi muuttuneet koodit ovat kehittyneet koodinvaihdon tuloksena ja että niissä heijastuu koodinvaihdossa esiintyvien syntaktisten rakenteiden vähittäinen kivettyminen. Sarhimaan valitsemasta lähestymistavasta ei löydy kuitenkaan purismia, vaan kielissä esiintyvää koodinvaihtoa on hänen mukaansa pidettävä kaksikielisten luonnollisena kielellisenä käyttäytymisenä, eikä erityisesti usein toistuva lauseensisäinen koodinvaihto ole välttämättä oire mistään kielellisestä kyvyttömyydestä vaan päinvastoin saattaa osoittaa hyvää kahden kielen hallintaa.

Teos rakentuu yhdeksästä luvusta, joista järjestyksessä toinen käsittelee karjalan ja venäjän välisen kielikontaktitilanteen sosiohistoriallisesti ja lingvistisesti merkittävää taustaa. Tässä muutenkin erittäin ansiokkaassa luvussa esiintyvä diagrammi 2 (s. 48–49) on oiva osoitus Sarhimaan kyvystä havainnollistaa tutkimuksensa kohteena olevaa äärimmäisen monimutkaista kielikontaktitilannetta aikajaksolla, joka

ulottuu vuodesta 700 aina nykypäivään saakka. Erityiseksi ansioksi on katsottava Sarhimaan arvio kunkin, hyvin toisistaan poikkeavan aikakauden merkityksestä kielikontaktien tulosten kannalta.

Kolmannessa luvussa Sarhimaan pohtii muun muassa eräitä metodologisia ongelmia ja niiden ratkaisuja (alaluku 3.3). Eritään perusteltu on hänen käsityksensä siitä, että kielten kieliopillisia (ala)järjestelmiä tulisi verrata kokonaisuuksina: Ei ole mahdollista selittää esimerkiksi tiettyä syntaktista muutosta tutkimatta koko syntaktisen (ala)järjestelmän rakennetta. Sarhimaan myös huomauttaa, että neuvostodialektologit ovat korostaneet kielensisäisiä syitä kielellisen muutoksen alkuunpanijoina (s. 60). Hän viittaa tutkimuksiin, joissa väitetään, että konservatiiviset pohjoisvenäläiset murteet ovat säilyttäneet arkaaiset slaavilaiset piirteet eivätkä itämerensuomalaiset kielet ole vaikuttaneet niiden kehitykseen juuri millään tavalla. Tämän Sarhimaan huomion voisi yleistää muuhunkin kielitieteelliseen tutkimukseen, jonka kohteena on jokin sosiaalisesti ja lingvistisesti dominoiva kieli. Kalevi Wiikin edustama ajatus esimerkiksi siitä, että germaanisessa kantakielessä saattaisi olla suomalais-ugrilaisen kantakielen substraattivaikutusta, on saanut varsin ristiriitaisen vastaanoton, ja ajatusta on pidetty suorastaan mahdottomana. Sarhimaan tuore ja ennakkoluuloton lähestymistapa on tässä suhteessa ansiokas.

Metodologiselta kannalta tarkasteltuna Sarhimaan tutkimus on kiinteä, systemaattinen ja äärimmäisen kriittinen myös työn omia ratkaisuja kohtaan. Tekijä on perustellusti kiinnittänyt erityistä huomiota informanttien valintaan ja edustavuuteen (4.1.2–4.3), koska kielenoppaat ovat empiirisen tutkimuksen luotettavuuden kannalta keskeisessä asemassa. Tulosten käsittelytapa on kuitenkin lähinnä kvalitatiivinen lukuun ottamatta käännöstestikorpusta (luku 8),

josta löytyy myös kvantitatiivisia havaintoja. Sarhimaan kyllä mainitsee tarkkaan kaikkien korpusten ajallisen kokonaiskeston, informanttien määrät, (arvioituid?) sanemäärät sekä tutkimuksen kohteena olevien nesessiivirakenteiden kokonaismäärän (621), mutta primääriaineiston (nauhoitetut haastattelut) sanemäärää en teoksesta löytänyt. Tätä ei voi pitää kovin suurena puutteena, koska näin suuren aineiston tutkiminen kokonaisuudessaan on yhdelle tutkijalle valtava urakka. Laskemalla primääriaineiston kokonaissanemäärän ja vertaamalla sen osuutta venäläisperäisen aineksen määrään olisi kyllä voinut jonkin verran varmentaa mainittujen kolmen koodin venäläistymisastetta.

Kokonaisuudessaan Sarhimaan analyysit karjalan nesessiivirakenteista ovat perusteellisia, kriittisiä ja uutta tietoa sisältäviä, vaikka anglistina en voi kaikkia yksityiskohtia syvällisesti arvioidakaan. Sivulla 116 esiintyvä diagrammi osoittaa (jopa anglistillekin), että karjalan nesessiivirakenteiden ja vastaavan luoteisvenäläisten murteiden syntaktisen alajärjestelmän välillä on täydellinen vastaavuus. Sen sijaan suomes- ta löytyy ainostaan kaksi neljästä karjalalle ja luoteisvenäläisille murteille tyypillisestä konstruktiosta eikä näistä neljästä yksi esiinny venäjän yleiskielessäkään. Tämän analyysin pohjalta Sarhimaan tekee sen joh- topäätöksen, että synkroniselta kannalta karjala ja luoteisvenäläiset murteet muodostavat oman alueensa, jossa osa karjalan konstruktiosta on luoteisvenäläisten murteiden siirtovaikutuksen tulosta ja osa itse asiassa alkuperältäänkin suomalaista mutta karjalassa säilynyttä ainesta, jonka produktiivisuutta on tukenut venäjässä esiintyvä samankaltainen aines (s. 117).

Luvussa 6 Sarhimaan esittelee tutkimuksensa teoreettisen viitekehyksen. Hän esittää perusteellisen ja harvinaisen kriittisen kirjallisuuskatsauksen aikaisemmasta koo-

dinvaihdon tutkimuksesta ja pystyy tältä pohjalta rakentamaan erittäin ytimekkään kuvauksen yleisimmistä kielten välisen vaihtelun kuvaukseen soveltuvista malleista (*government constraint theory* s. 135–136, *matrix language frame* s. 137–141, *matrix language turnover* s. 141–145 ja Auerin *pragmatic codeswitching continuum* s. 148).

Esimerkki (62) sivulla 175 pyrkii ku-

Mie ša šie ol'e(t) veduščaja *dak* *dolžná*
 minä sanon sinä olet johtaja niin että [sinun] pitää
 ZNAT'SKOL'KO CHELOVEK, engo lugenu šanou, äij ol'í
 tietää kuinka monta henkilöä en laskenut sanoo paljon oli
 MOLODYOZHI.
 nuoria ihmisiä.

(‘Minä sanon: sinä olet johtaja, niin että sinun odotetaan tietävän, kuinka monta henkilöä [oli kokouksessa]. En laskenut [heitä], [hän] sanoo, [siellä] oli paljon nuoria ihmisiä.’)

Sarhima argumentoi, että päälause »sinä olet johtaja» on epäilemättä karjalaa. Sen sijaan seuraavassa sivulauseessa kokijaa »sinä» ei esiinny, joten lauseesta ja sen leksikaalisesta aineksestä ei voi välttämättä päätellä mitään sen mahdollisesta mukautumisesta karjalaan: predikaatti *dolžna* ja infinitiivi *znat'* komplementteineen (*skol'ko chelovek*) ovat venäläisperäisiä. Sivulauseessa siis näyttää operoivan venäjä, ja kyseessä on Sarhimaan mukaan prototyypinen matriisikielen vaihtuminen (karjalasta venäjään). (Matriisikieli on itse asiassa »kieli», joka määrää lausuman morfosyntaktisen rakenteen.) Ongelmana onkin vain se, missä kohdassa lausetta matriisikieli vaihtuu. Sarhima toteaa, että nykykarjalassa on venäläisperäisiä sanoja, jotka eivät mukaudu karjalan alkuperäiseen fonologiseen järjestelmään (s. 178). Tällaista tapaus- ta edustaa äskeisessä esimerkissä esiintyvä termi *veduščaja*, jonka fonologisesta asusta ei voi päätellä, onko se assimiloitunut

vaamaan sitä perusteellisuutta, jolla Sarhima arvioi eri mallien soveltuvuutta aineistonsa analyysissä erityisesti koodinvaihdon ja lainaamisen rajankäynnin kannalta. Tätä rajankäyntiä hän pitää erityisen tärkeänä, koska hän (mielestäni aivan oikein) epäilee, että ainakin jotkin kielikontakteista johtuvat muutokset saattavat olla peräisin koodinvaihdon ja lainaamisen väliseltä »harmaalta» vyöhykkeeltä (s. 130).

karjalaan vai ei, koska karjalan fonologisen järjestelmä on monella tapaa mukautunut venäjän systeemiin vuosisatojen aikana.

Toisin kuin esimerkiksi Halmari (1997), Sarhima pitää perustellusti sekä segmentaalista että prosodista mukautumista epäluotettavana kriteerinä koodinvaihdon ja lainaamisen välisessä rajankäynnissä (s. 178–179). Pohtien ansiokkaasti termin luonetta muun muassa *government and binding* -teorian (esim. Halmari 1997) ja *matrix language frame* -mallin kannalta (s. 180–193) Sarhima päätyy siihen lopputulokseen, ettei kaikkia sanoja voi yksiselitteisesti luokitella lainoiksi eikä koodinvaihdoiksi (s. 184, 192–193). Tämä ei ole yllätys, jos ottaa huomioon sen, että esimerkiksi nominatiivimuotoiset (perusmuotoiset) sanat ovat aina ongelmallisia rajankäynnin kannalta.

Sarhima viittaa myös varsin kursorisesti homofoneihin, erisnimiin ja sellaisiin muotoihin, jotka ovat kahden kielen välisiä

kompromisseja (Clyne 1987) ja jotka voivat ikään kuin »laukaista» koodinvaihdon (s. 185). Tätä juonnetta Sarhimaalla olisi voinut seurata pidemmällekin, koska jo ainakin 1980-luvulta saakka on olemassa neuropsykologista näyttöä siitä, että kaksikielisten puhujien leksikoissa on limittäisyyttä ja että tämä semanttisten kenttien yhteinen leksikaalinen aines saattaa toimia koodinvaihdon laukaisimena varsinkin silloin, kun puhujan kielelliseen käyttäytymiseen kuuluu runsas koodinvaihto (vrt. esim. Paradis 1989: 134). On siis varsin helppo spekuloida, että esimerkiksi (62) mainittu sana *veduščaja* saattaisi olla tällainen koodinvaihdon laukaisin. Siihen kysymykseen, kuuluuko sana tuossa esimerkissä matriisikielen vai upotettuun kieleen, ei kuitenkaan löydy vastausta tästä näkökulmasta. On myös näyttöä siitä, että monimorfeemisten sanojen ohella voidaan lainata kokonaisuksina (*lexical chunks*) myös yhdyssanoja, joitakin kollokaatioita ja jopa idiomeja, mikä hämärtää edelleen lainaamisen ja koodinvaihdon välistä rajaa (vrt. esim. Backus 1999).

Keskustelun lopuksi Sarhimaalla toteaa, että hänen aineistonsa perusteella näyttäisi olevan tarvetta erottaa jonkinlainen koodinvaihdon ja lainaamisen välille sijoittuva kategoria (s. 194) ja että venäjän ja karjalan »sekakielessä» (*Russian-Karelian mixture*) koodinvaihto voi rikkoa mitä tahansa rajoitusta, vaikkakin tuleva tutkimus saattaa paljastaa ainakin joitain todennäköisiä rajoituksia myös kyseisten kielten vaihtelussa (s. 196). Tämän perusteella voi aistia, että jopa Sarhimaasta, niin kuin monesta muustakin lingvististä, tuntuu vaikealta hyväksyä ajatus kielellisten prosessien jatkumoista, joista voidaan kyllä löytää säännönmukaisesti käyttäytyviä prototyyppisiä mutta joilla ei ole aina tarkkaan määriteltyjä rajoja. Teorian selitysvoima tuskin heikkenee, mikäli hyväksymme ajatuksen, että ihmis-

kielikin toimii »sumean logiikan» tavoin.

Sarhimaan argumentointi on harvinaisen vakuuttavaa ja saa lukijan uskomaan, etteivät nykyiset teoreettiset mallit aina pysty selittämään, milloin kuvauksen kohteena oleva matriisikieli vaihtuu toiseen, koska kyseessä on koodi, jossa näiden kahden kielen rakenteellinen sulautuminen on edennyt jo varsin pitkälle (ns. *composite matrix language*). Perusteellisen analyysin tuloksena Sarhimaalla esittää luvussa 8, että karjalan kielen ja venäjän pitkäaikainen ja intensiivinen kontaktitilanne on synnyttänyt kolme koodia, joissa on yhä enemmän havaittavissa venäjän vaikutusta: (1) »uuskarjalan» (*Neo-Karelian*), jossa on vähiten venäjän vaikutusta ja jossa karjalaa ja venäjää ei sekoiteta lauserakenteen tasolla; (2) »venäjä-karjalan» (*Russian-Karelian*), jossa venäläisperäisten systeemimorfeemien osuus on huomattavasti suurempi kuin uuskarjalassa ja jossa lauseensisäinen koodinvaihto on tavallista ja saattaa tapahtua minä tahansa lausemuodostimien välillä; (3) »karussian», jossa rakenteiden yhteensulautuminen on toistuvaa ja jossa on runsaasti yhteistä leksikaalista ainesta. Analysoitu aineisto ei tue hypoteesia, että koodit muodostaisivat diakronisen jatkumon. Sarhimaalla esittääkin, että tarvitaan lisää tutkimusta erilaisten teoreettisten mallien selitysvoiman tutkimiseksi.

Kaiken kaikkiaan Anneli Sarhimaan teos on oiva osoitus tekijänsä kielitieteellisistä kyvyistä ja innovatiivisuudesta. Teoksessa raportoitu tutkimus on otteeltaan ennakkoluuloton ja luo aivan uusia näkökulmia suomen sukukielten ja kielikontaktien tutkimukselle sekä teoreettisesta että pragmaattisesta näkökulmasta. Koska teoksen kielenkäyttökin on selkeää ja sujuvaa, se on myös nautinnollista luettavaa. ■

TIMO LAUTTAMUS

Sähköposti: timo.lauttamus@oulu.fi

LÄHTEET

- BACKUS, AD 1999: Evidence for lexical chunks in insertional codeswitching. – Bernt Brendemoen, Elizabeth Lanza & Else Ryen (toim.), *Language encounters across time and space* s. 93–109. Oslo: Novus.
- CLYNE, MICHAEL 1987: Constraints on code switching: how universal are they? – *Linguistics* 25 s. 739–764.
- HALMARI, HELENA 1997: *Government and codeswitching: Explaining American Finnish*. Studies in Bilingualism 12. Amsterdam: John Benjamins.
- PARADIS, MICHEL 1989: Bilingual and polyglot aphasia. – Francois Boller & Jordan Grafman (toim.), *Handbook of neuropsychology* Vol. 2 s. 117–140. Amsterdam: Elsevier.